Moğolca

Vikipedi, özgür ansiklopedi

Bu madde Moğolistan ve Çin'de konuşulan Moğol dili hakkındadır. Afganistan'daki Moğullar tarafından konuşulan dil için Moğulca sayfasına bakınız. Moğol dil ailesine daha genel bir bakış için Moğol dilleri sayfasına bakınız.

Moğolca	
Монгол хэл	
Telaffuz	/mɔŋɢɔ̆ɮ xiɮ/
Bölge	Moğolistan ve Kuzey Çin
Etnisite	Moğollar
Konuşan sayısı	5.756.590 (2005)[1]
Dil ailesi	Moğol dilleri ▪ **Moğolca**
Yazı sistemi	Moğol alfabesi, Kiril alfabesi
Resmî durumu	
Resmî dil	Moğolistan İç Moğolistan, Çin
Dil kodları	
ISO 639-1	mn
ISO 639-2	mon
ISO 639-3	mon

Bu sayfa UFA fonetik Unicode semboller içerir. Doğru bir görüntüleme desteğiniz bulunmadığı takdirde, soru işaretleri, kutular veya diğer Unicode karakterleri görebilirsiniz. IPA sembolleri ile ilgili rehberi okumak için, bakınız Yardım:IPA.

Moğolca (Moğol alfabesi ile: ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠬᠡᠯᠡ, {*Mongγol kele*}; Kiril alfabesi ile: *Монгол хэл*, {*Mongol Hel*}), Moğolistan ve civardaki bazı özerk bölgelerde resmî dil olan Asya dilidir.

Türkçe ve Moğolca eskiden Altay dil ailesinde sınıflandırılmış olmakla birlikte, sondan eklemelilik, cümlede özne-nesne-yüklem sıralaması ve dillerin dilbilgisel olarak cinsiyetsiz olması gibi tipolojik benzerliklerin bu iki dilin aynı atadan gelmelerinden değil, yoğun ödünçlemeler ve uzun temaslar sonucu oluştuğu dilbilimciler tarafından günümüzde kabul edilen genel görüş olmuştur.[2][3][4][5]

Coğrafî dağılım

Moğolca Moğolistan'ın resmî ulusal dilidir, ve bu ülkede neredeyse 3,6 milyon kişi tarafından konuşulur (2014 yılı tahmini).[6] Moğolcanın hem sözlü hem de yazılı formları aynı zamanda Çin'e bağlı ve en az 4,1 milyon etnik Moğolun yaşadığı İç Moğolistan bölgesinin resmî bölgesel dilidir.[7] Tüm Çin çapındaki 5,8 milyon kişilik etnik Moğol nüfusunun yaklaşık yarısı tarafından konuşulur (2005 yılı tahmini),[6] ancak bu ülke vatandaşlarının dil yeterliliklerine ilişkin herhangi bir veri yoktur, dolayısıyla Çin'deki Moğolca konuşanların tam sayısı bilinmemektedir. Son birkaç yüzyıl boyunca Moğolcanın İç Moğolistan'daki kullanımı düşüş ve canlanma dönemleri geçirmiştir. Çing döneminin sonlarına doğru düşüşe uğradı, 1947 ile 1965 yılları arasında canlandırma geçirdi, 1966 ile 1976 yılları arasında ikinci kez düşüşe uğradı, 1977 ile 1992 yılları arasında ikinci kez canlandırma geçirdi, ve 1995 ile 2012 yılları arasında üçüncü kez düşüşe uğradı.[8] Bununla birlikte, İç Moğolistan'ın bazı kentsel bölgelerinde ve eğitim alanlarında Moğol dilinin kullanımının azalmasına rağmen, Çince konuşan kentleşmiş Moğolların etnik kimliği, kentsel etnik toplulukların var olması nedeniyle büyük olasılıkla hayatta kalacaktır.[9] İç Moğolistan'daki çok dilli durum, etnik Moğolların kendi dillerini koruma çabalarını engellemediği düşünülmektedir.[10][11] Çin'de Tümedler gibi etnik Moğollar bilinmeyen sayıda kendi dillerini tamamen ya da kısmen kaybetmiş olsalar da bu insanlar hâlen etnik Moğol olarak kaydedilir ve etnik Moğol kimlik benimsemeye devam etmektedirler.[6][12] Moğollar ile Çinliler arasında gerçekleşen etnik grup arası evliliklerden gelen çocuklar da etnik Moğol kimliği benimser ve etnik Moğol olarak kaydedilirler.[13] 2020 yılında Çin Hükümeti, Eylül ayı itibarıyla İç Moğolistan'daki ana öğretim dilinin Moğolca olduğu ilk ve orta okullarda üç dersin (dil ve edebiyat, siyaset, ve tarih) Mandarin dilinde öğretilmesi gerektiğini hükmetti, fakat bu, etnik Moğol topluluklarının yaygın protestolarına yol verdi.[14][15] Bu protestolar Çin Hükümeti tarafından hızlı bir şekilde bastırıldı.[16]

Sınıflandırma ve lehçeler

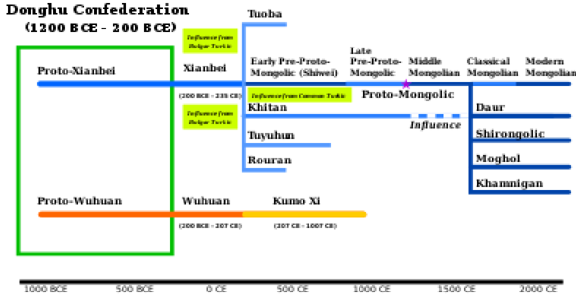

1941 yılından üzerinde hem Moğol yazısı hem de Moğol Kiril yazısının gösterildiği 5 tögröglük kâğıt parası

Moğolca Moğol dil ailesine aittir. Moğolcanın bu dil ailesi içindeki tam sınıflandırması dilbilimsel çevrelerde çok tartışmaya sebep olmuş kuramsal bir sorundur, ve dilbilimsel kriterlerin ortak bir dizisine dayalı olarak Moğolcanın ana değişkeleri için henüz mevcut bulunan verilerini kolay bir şekilde düzenlemenin mümkün olmaması bu soruna dair bir çözüme varılmasını engellemektedir. Söz konusu veriler, Moğol lehçe sürekliliğinin tarihsel gelişimi veya toplumdilbilimsel özelliklerini tekabül edebilir. Sesbilimsel veya sözcükbilimsel çalışmalar göreceli olarak gelişmiş olsalar da,[17] karşılaştırmalı biçim-sözdizimsel bir çalışmanın (ör. Halha ile Horçin gibi birbirinden büyük farklılıkar gösteren lehçelere ilişkin) temeli bile henüz atılmamıştır.[18][19]

Moğol grubu kapsamındaki bazı değişkelerin statüsleri, özellikle de bu değişkelerin Moğolcadan ayrı diller veya Moğolcanın lehçeleri olmaları konusu, tartışmalıdır. Bu değişkelerin en az üç tanesi var: Rusya, Moğolistan, ve Çin'de konuşulan Oyratça (Kalmuk değişkesi dahil) ile Buryatça, ve İç Moğolistan'ın Ordos Şehri civarında konuşulan Ordosça.[20]

Moğol devletinin kullandığı Halha lehçesinin Moğolca olması konusunda hiç anlaşmazlık yoktur,[21] ancak bu noktanın ötesinde anlaşma bulunmamaktadır. Örneğin, Sanžeev (1953)'in ileri sürdüğü ve Moğolca dilbiliminde önemli bir etkisi olmuş sınıflandırması sadece üç tane lehçeden (Halha, Çahar, ve Ordos) oluşan bir "Moğol dili"nin var olduğunu ve Buryatça ile Oyratçanın bu dilden ayrı olduklarını savunur.[22] Bundan farklı olarak Luvsanvandan (1959), "Merkez (Halha, Çahar, Ordos), "Doğu" (Harçin, Horçin), "Batı" (Oyrat, Kalmuk), ve "Kuzey" (iki Buryat lehçesi)

Çağdaş Moğolcanın Moğol dillerini gösteren kronolojik bir ağaçtaki yeri

lehçelerinden oluşan daha kapsamlı bir "Moğol dili"ni ileri sürdü.[23] Buna ek olarak, Zhou Mingliang ile Sun Hongkai (2006), Moğolcanın dört farklı lehçeden oluştuğunu savunurlar: merkezde Halha, doğuda Horçin-Harçin, batıda Oyrat-Hilimag, ve kuzeyde Bargu-Buryat.[24]

Bazı Batılı dilbilimciler,[25] üzerinde göreceli olarak çok çalışılmış Ordos değişkesinin muhafazakâr hece yapısı ve sesbirim envanterinden dolayı ayrı bir dil olduğunu savunurlar. İç Moğolistan'ın kültürel etkisi altında olan fakat tarihsel açıdan Oyratçaya bağlı olan Alaşa lehçesi[26] ya da Darhad diğer sınır lehçelerinin herhangi bir sınıflandırma şemasının içindeki konumlandırmasının büyük bir olasılıkla hep sorunlu olarak karşılanacaktır,[27] fakat esas sorun Çahar, Halha, ve Horçin lehçelerini hem birbiriyle ilişkili olarak hem de Buryatça ile Oyratçayla ilişkili olarak sınıflandırmaktır.[28] [tʃ] sesinin *i ünlüsü öncesinde [tʃ] şeklinde ve tüm diğer ünlülerin öncesinde [ts] şeklinde gerçekleşmesi Moğolistan'da bulunan fakat İç Moğolistan'da bulunmayan bir fenomendir, ve bu ayrım, lehçeler arasındaki temel bir farklılık olarak sıkça zikredilir;[29] ör. "yıl" anlamına gelen Ana Moğolca *tʃil, Halha /tʃiɮ/, Çahar /tʃil/ ile "az" anlamına gelen Ana Moğolca *tʃøhelen, Halha /tsoːɮəŋ/, Çahar /tʃoːləŋ/.[30] Buna karşın, geçmiş zaman fiil ekinin Merkez değişkelerinde *-sŋ* şeklinde ve Doğu değişkelerinde *-dʒɛː* şeklinde gerçekleşmesi[31] genel olarak sırf stokastik bir farklılık olarak algılanır.[32]

İç Moğolistan'daki resmî dil politikası Moğolcayı üç farklı lehçeye ayırmaktadır: Güney Moğolcası, Oyratça, ve Bargu-Buryatça. Güney Moğolcasının Çahar, Ordos, Baarin, Horçin, Harçin, ve Alaşa lehçelerinden oluştuğunu ileri sürmektedir. İç Moğolistan yetkilileri, grameri Güney Moğolcasına ve telaffuzu Çahar lehçesinin Düz Gök Sancağı'nda konuşulan değişkesine dayanan edebî bir standart oluşturmuşlardır.[33] Buna rağmen, diyalektolojik açıdan, Güney Moğolcasının batı lehçeleri Güney Moğolcasının doğu lehçelerinden çok Halha lehçesine daha yakındır; örneğin, Çahar lehçesi, Horçin lehçesinden çok Halha lehçesine daha yakındır.[34]

Moğolca ya da "Merkez Moğol" kolu haricinde, Moğol dil ailesinin diğer kolları şunlardır: Doğu İç Moğolistan, Heilongjiang, ve Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne bağlı Çöçek şehri civarında konuşulan Daur dili; Çinghay ile Kansu eyaletlerinde konuşulan ve Doğu Yugurca, Bonanca, Donşianca, Monguorca, ile Kangjiaca dillerinden oluşan Şirongol grubu; ve Afganistan'da konuşulan ve nesli tükenmiş olma ihtimali olan Moğulca.[35]

Moğol dil ailesinin diğer dillerle ilişkisi konusuna gelince, Altay teorisi, Moğol dil ailesinin Türk, Tunguz, ve bazı dilbilimcilere göre Kore ve Japon dillerini de kapsayan daha büyük bir Altay dil ailesine ait olduğunu savunur, ancak bu teorinin dilbilim çevrelerindeki geçerliliği gitgide kaybolmaktadır.[36]

Lehçeler listesi

Dilbilimci Juha Janhunen, Moğolca lehçelerini bu şekilde sınıflandırmış ve listelemiştir.[37] Bu lehçelerin çoğu İç Moğolistan'da konuşulur.

- **Tongliao** grubu
  - Khorchin (Qurciv)
  - Jasagtu (Jasaqdu)
  - Jarut (Jarut)
  - Jalait (Jalajit)
  - Dörbet (Tuirbat)
  - Gorlos (Qhurlus)
- **Juu Uda** grubu
  - Aru Khorchin (vAru Qurciv)
  - Baarin (Baqhariv)
  - Ongniut (vUvgniqhut)
  - Naiman (Naimav)
  - Aokhan (vAuqav)
- **Josotu** grubu
  - Kharachin (Qaraciv)
  - Tümet (Tuimat)
- **Ulan Tsab** grubu
  - Chakhar (Caqar)
  - Urat (vUrat)
  - Darkhan (Tarqav)
  - Muumingan (Muumivgqhav)
  - Dörben Küüket (Tuirbav Gaugat)
  - Keshigten (Gasigdav)
- **Xilin Gol** grubu
  - Üdzümüchin (vUiczumuciv)
  - Khuuchit (Qaqhucit)
  - Abaga (vAbaqhe)
  - Abaganar (vAbaqhanar)
  - Sönit (Suinit)
- **Dış Moğolistan** grubu
  - Khalkha (Qalqe)
  - Khotogoit (Quduqhujit)
  - Darkhat (Tarqat)
  - Tsongol (Cuvgqhul)
  - Sartul (Sartaqhul)
  - Dariganga (Tariqhavgqhe)

Juha Janhunen'in 'Mongolian' kitabı (2012)

Juha Janhunen, "Mongolian" adlı kitabında Moğol dil ailesini 4 ayrı dilbilimsel dala ayırır:[38]

- Daur dalı; Çin'in Hulunbuir İli'ne bağlı Morin Dawa Daur Özerk Sancağı'nda ve Heilongjiang Eyaleti'nin Qiqihar İli'ne bağlı Meilisi Daur Semti'nde konuşulan Daur dili, bu dalın kapsadığı tek dildir.
- Moğul dalı; Afganistan'da konuşulan Moğul dili, bu dalın kapsadığı tek dildir, ve bu dilin nesli tükenmiş olma ihtimali vardır.
- Şirongol (veya *Güney Moğol*) dalı, yaklaşık 7 dilden oluşur; bu diller, tarihî Tibet'in Amdo bölgesinde konuşulur.
- Ortak Moğol (ya da Merkez Moğol; bkz: *Moğol dilleri*) dalı, yaklaşık 6 dilden oluşur; bunlar Moğolistan devletinin yanı sıra Mançurya, İç Moğolistan, Ordos, Çungarya, ve Sibirya'da da konuşulur.

Şirongol / Güney Moğol (Çinghay-Kansu dil birliğinin bir parçası)

Moğol dil ailesinin Şirongol dalı yaklaşık 7 dilden oluşur; bu diller, aşağıdaki şekilde gruplandırılır:[38]

Farklı Moğol dillerinin coğrafı dağılımını gösteren bir harita

- Şira Yugur
- Monguor grubu
  - Mongghul
  - Monghhuor
  - Mangghuer
- Bonan grubu
  - Bonan
  - Kangjia
  - Santa

Ortak Moğolca / Merkez Moğolca

Moğol dil ailesinin Ortak Moğolca (ya da *Merkez Moğolca*; bkz: Moğol dilleri) dalı, yaklaşık 6 dilden oluşur; bunlar şu şekilde gruplandırılır:[38]

- Halha (*Xalx*), ya da Halha lehçeleri grubu, Moğolistan ülkesinin merkezinde konuşulur, fakat bazı lehçeleri (ör. Çahar) Çin'e bağlı İç Moğolistan bölgesinde de konuşulur.
- Horçin (*Xorcen*), ya da Horçin lehçeleri grubu, İç Moğolistan'ın doğusunda ve Mançurya'da konuşulur.
- Ordos (*Ordes*), güneyde, İç Moğolistan'ın Ordos şehrinde konuşulur.
- Oyratça (*Oired*), batıda, Çungarya'da konuşulur.
- Hamnigan (*Xamyen'gen*), Moğolistan ülkesinin kuzeydoğusunda ve Mançurya'nın kuzeybatısında konuşulur.
- Buryatça (*Bouryaad*), Rusya Federasyonu'na bağlı Buryatya Cumhuriyeti'nde ve Çin'in İç Moğolistan bölgesine bağlı Hulunbuir İli'nde yaşayan Barga Moğolları tarafından konuşulur.

Fonoloji

Bu bölümdeki bilgiler ağırlıklı olarak Moğolistan başkenti Ulan Batur'da konuşulan Halha lehçesine dayanmaktadır. Ordos, Horçin, ve Çahar gibi diğer Moğolca değişkelerinin sesbilimsel özellikleri büyük farklılıklar gösterir.[39] Bu bölüm, Halha Moğolcasının fonolojisini açıklar ve bu değişkenin ünlü, ünsüz, fonotaktik ve vurgu özellikleri hakkında alt bölümler içerir.

Halha konuşan Moğollar

Moğolcanın en yaygın lehçesi olan Halha lehçesini konuşan Moğollar

Dinlerken sorun mu yaşıyorsunuz? Medya yardımı alın.

Ünlüler

Standart dilin yedi adet tek ünlü sesbirimi var. Bunlar, "öne çekilmiş dil kökü" (kısaca "ÖÇDK"; İngilizce: *Advanced tongue root* veya kısa olarak "ATR") olarak bilinen bir parametreye göre üç farklı ünlü uyumu grubuna ayarlanır; bunlar −ÖÇDK, +ÖÇDK, ve nötr. Bu ayar fonologlar arasında en fazla kabul görür, fakat bazı dilbilimciler Moğolcanın ön ile arka ünlüler arasında bir ayrım ile nitelendiğini hâlen savunmaktadır; ayrıca Batı'da, tarihî olarak ön ünlüler olan ünlüleri izah etmek için 'ö' ile 'ü' harfleri hâlen kullanılmaktadır. Moğolcanın ünlü sisteminde üstelik yuvarlaklık uyumu da mevcuttur.

Moğolcada ünlü uzunluğu fonemiktir, ve yedi sesbirimin her biri hem kısa hem de uzun şekilleriyle gerçekleşir. Ses bilgisi açısından kısa /o/, yuvarlak ünlü [ɵ] şeklinde merkezleşmiştir.

Aşağıda soldaki tablo, Moğol Kiril alfabesindeki ünlü harfler ve bunların Uluslararası Fonetik Alfabe (IPA)'deki karşılıklarını gösterir; sağdaki tablo ise Moğolcadaki yedi farklı tek ünlü sesbirimi uzun ve kısa formlarıyla ve fonetik özelliklerine göre düzenler ve tanımlar.

Moğol Kiril alfabesi	Uluslararası Fonetik Alfabe
а	a
и/й	i
о	ɔ
ө	o
у	ʊ
ү	u
э	e

	Ön		Merkez		Arka	
	Kısa	Uzun	Kısa	Uzun	Kısa	Uzun
Kapalı	i	iː			u	uː
Kapalıya yakın					ʊ	ʊː
Yarı kapalı	e	eː	ɵ			oː
Yarı açık					ɔ	ɔː
Açık			a	aː		

Halha Moğolcasının dört adet ikiz ünlüsü de var: /ui, ʊi, ɔi, ai/.[40] Bunların dışında ünlüler ayrıca birleşip üç adet ilave ikiz ünlüsü oluşturabilir, yani toplam yedi adet ikiz ünlüsü mevcuttur: ia (иа), ʊa (уа), ei (эй). Örneğin: далай (deniz) kelimesinin ай'ı, амиараа (teker teker) kelimesinin иа'sı, нохой (köpek) kelimesinin ой'u, хуаран (kışla) kelimesinin уа'sı, уйлах (ağlamak) kelimesinin уй'ı, үйлдвэр (fabrika) kelimesinin үй'ı,

хэрэгтэй (gerekli) kelimesinin эй'i.[41]

Öne çekilmiş dil kökü (ÖÇDK) uyumu. Ünlüler, Moğolcadaki ünlü uyumu sisteminde üç farklı gruba ayırılır:

	+ÖÇDK ("ön")	−ÖÇDK ("arka")	Nötr
IPA sembolleri	e, u, o	a, ʊ, ɔ	i
Moğol Kiril harfleri	э, ү, ө	а, у, о	и, й

Yukarıda belirtildiği gibi, bunlar tarihî nedenlerden dolayı geleneksel olarak "ön" ve "arka" ünlüleri olarak nitelendirilmiştir; nitekim bu geleneği izleyen kişiler, Moğolcanın romanize transkripsyonunda /o/ ile /u/ ünlülerini ⟨ö⟩ ile ⟨ü⟩ olarak, /ɔ/ ile /ʊ/ ünlülerini ise ⟨o⟩ ile ⟨u⟩ olarak çevirirler (bu, bu maddenin fonolojiye değinmeyen bölümleri için de geçerlidir). Bununla birlikte, çağdaş Moğolca fonolojisinde bu iki ünlü uyum grubunu dil kökü konumlarının boyutlarına göre nitelendirmenin daha uygun olduğu düşünülmektedir. Bunun dışında, /i/ "nötr" bir ünlü olarak kabul edilir ve bu iki grubun hiç birine ait değildir.

Birleşik sözcüklerin haricinde bir sözcüğün içindeki tüm ünlülerin hepsi aynı ünlü uyumu grubuna ait olması gerekir; bu durum son ekler için de geçerlidir. Eğer ilk ünlü −ÖÇDK ayarında ise, aynı sözcüğün içindeki tüm ünlülerin ya /i/ ya da −ÖÇDK ünlülerinden olmaları gerekir. Eğer ilk ünlü +ÖÇDK ayarında ise, sözcüğün tüm diğer ünlülerinin aynı şekilde ya /i/ ya da +ÖÇDK ünlülerinden olmaları gerekir. Son eklere gelince eklendikleri sözcüklere uyum sağlamak üzere barındırdıkları ünlülerin değişmeleri gerekir; bu süreçte iki farklı model izlenir. Kimi son eklerde yer alan /A/ baş sesbiriminin /a, ɔ, e, o/ şekillerinde gerçekleşmesi mümkündür. Örneğin:

- orx *hanehalkı* + -Ar (vasıta eki) → orxor *hanehalkıyla*
- xarʊɮ *bekçi* + -Ar (vasıta eki) → xarʊɮar *bekçiyle*

Kimi son eklerde yer alan /U/ baş sesbiriminse /ʊ, u/ şekillerinde gerçekleşmesi mümkündür; bu durum, tüm −ÖÇDK ünlüleri /ʊ/ sesini, tüm +ÖÇDK ünlüleri ise /u/ sesini üretir. Örneğin:

- aw *["almak"]* + -Uɮ (ettirgenlik eki) → awʊɮ

Eğer sözcük kökünde yalnızca /i/ ünlüsü yer alıyor ise, son eklerde +ÖÇDK ünlüleri kullanılır.[42]

Moğolcada **yuvarlaklık uyumu** da mevcuttur, ancak kapalı ünlüler bu uyum sisteminde kapsanmamaktadır. Bir sözcük kökünde /o/ (veya /ɔ/) ünlüsü yer alırsa, sonuç olarak önceden açık bir ünlüyle nitelendirilmiş son eklerde bu açık ünlünün yerine de [o] (veya [ɔ]) yer alır. Bununla birlikte, eğer herhangi bir son ekte /u/, /ʊ/, veya /ei/ sesleri yer alırsa, bu, yuvarlaklık uyumu sürecinin sonraki son eklere devam ettirilmesini engeller. Örneğin ɔr-ɮɔ *girdi*, ɔr-ʊɮ-ɮa *sokulmuş*.[43]

Ünlü uzunluğu. Uzun ile kısa ünlülerin telaffuzu, ünlünün bulunduğu hecenin sözcük içindeki konumu tarafından belirlenir. Sözcük başı hecelerde yer alan ünlüler, uzunluk açısından sesbirimsel zıtlık gösterir. Uzun bir ünlü, kısa bir ünlünün yaklaşık %208 oranında uzunluğuna sahiptir. Sözcük ortası veya sözcük sonu hecelerde yer alan uzun ünlüler ise, sözcük başı hecelerde yer alan kısa ünlülerin sadece %127 oranında bir uzunluğa sahiptir, ancak yine sözcük başı hecelerdeki kısa ünlülerden farklıdırlar. Sözcük başı hece haricindeki kısa ünlüler, sözcük başı hecelerdeki kısa ünlülerin sadece %71 oranında uzunluğa sahip ve eklemleme açısından merkezleşmiş olup sözcük başı hecelerde yer alan kısa ünlülerden farklılık gösterirler. Bunlar fonemik olmadıkları için pozisyonları sesbirim dizge bilgisi kuralları tarafından belirlenir.[44]

Ünsüzler

Aşağıdaki tablo Halha Moğolcasındaki ünsüzleri gösterir. Parantez içindeki ünsüzler yalnızca yabancı kökenli alıntı kelimelerinde yer alır.[45]

		Dudaksıl		Dişsil		Artdamaksıl		Küçükdilsil
		yalın	damak.	yalın	damak.	yalın	damak.	
Genizsil		m	mʲ	n	nʲ	ŋ		
Patlamalı	ötümsüz/ötümlü	p	pʲ	t	tʲ	ɡ	ɡʲ	ɢ
	ötümsüz soluklu	(pʰ)	(pʲʰ)	tʰ	tʲʰ	(kʰ)	(kʲʰ)	
Patlamalı sürtünmeli	ötümsüz			ts	tʃ			
	ötümsüz soluklu			tsʰ	tʃʰ			
Sürtünmeli	merkez	(f)		s	ʃ	x	xʲ	
	yan			ɮ	ɮʲ			
Titrek				r	rʲ			
Sürtünmesiz		w̜	w̜ʲ		j			

Dişyuvasıl yansürtünmesiz ünsüz [l] Moğolcada yer almaz; bunun yerine, Moğolcada ötümlü dişyuvasıl yansürtünmeli ünsüz /ɮ/ var, bu da sık sık ötümsüz [ɬ] şeklinde gerçekleşir.[46] Dişyuvasıl genizsil ünsüz /n/ sesbirimi bir sözcüğün en sonunda yer aldığı zaman [ŋ] (artdamaksıl genizsil ünsüz) şeklinde gerçekleşir. Damaksıllaşmış ünsüz sesbirimlerinin yalnızca [−ÖÇDK] ünlüleri içeren sözcüklerde yer aldıkları gözlemlenmiştir.[47] Soluklu bir ünsüz, sözcüğün ortası veya sonunda yer aldığı takdirde önceden soluklanmış olup kendisinden hemen önceki ünsüz ve ünlüleri ötümsüzleştirir. Ötümsüzleşmiş kısa ünlüler sıkça düşürülür.[48]

Hece yapısı ve fonotaktik özellikler

Moğolcada kurulması mümkün olan en geniş hece, en son C'nin bir son ekin olduğu CVVCCC (C = ünsüz, V = ünlü) şeklindedir. Hece bitişinde tek kısa ünlülere nadir rastlanır. Bir sözcük eğer tarihî olarak tek heceli iseydi, hecenin yapısı *CV'den CVV'ye değişmiştir. [ŋ] sesi ancak hece bitişinde yer alır (aksi takdirde [n] şeklinde gerçekleşir), ve tarihî nedenlerden dolayı /p/ ile /p^j/ sesleri hece bitişlerinde hiç yer almaz. Çift ünsüz kümelerindeki kısıtlamalar şöyledir:

- damaksıllaşmış ünsüzlerin hemen öncesinde sadece diğer damaksıllaşmış bir ünsüz veya bazen /ɢ/ veya /ʃ/ sesleri yer alabilir
- /ŋ/ sesi sadece /ʃ, x, ɡ, $ɡ^j$/ ve /ɢ/ seslerinin hemen öncesinde yer alabilir
- /j/ sesi, hecenin ikinci konumunda hiç yer almaz
- /p/ ile /p^j/ sesleri ilk ünsüz olarak yer almaz, ve ancak hemen öncesinde /m/ veya /ɮ/ sesleri veya bu seslerin damaksıllaşmış karşıtları yer aldığı takdirde ikinci ünsüz olarak yer alır

Bu kısıtlamalara uymayan kümeler, sağdan sola yer alan bir heceleme süreci kapsamında sesbirimsel olmayan iç türemeli bir ünlü tarafından ikiye bölünür. Örneğin, *hojor* ("iki"), *ažil* ("iş"), ve *saarmag* ("nötr") kelimelerinin sesbirimsel yapıları /xɔjr/, /atʃɮ/, ve /saːrmɡ/ şekillerindedir. Bu tür durumlarda, yukarıdaki kısıtlamalara tabii ünsüz kümelerinin oluşmasını engellemek üzere bu kümelerin ortasına bir ünlü sokulur. Sonuç itibarıyla, önceki örnek sözcüklerin fonetik yapıları [xɔjɔ̆r], [atʃĭɮ], ve [saːrmăɢ] şekillerindedir. Bu iç türeme sürecinde sokulan ünlünün fonetik şekli, kendisinden önceki hecedeki ünlüyle ünlü uyumunu sağlar. Bu çoğunlukla aynı sesin merkezleşmiş şeklidir, ancak bu durumun istisnaları da var: önceki hecede yer alan bir /u/ sesi, sonraki hecede bir [e] sesini üretir; sözcüğün önceki kısımlarında nötr olmayan bir ünlü var ise, /i/ gözardı edilir; ve artdişyuvasıl veya damaksıllaşmış ünsüzlerin ardından herhangi bir iç türemesi süreci yalnızca [i] harfiyle yer alır, örneğin: [atʃĭɮ].[49]

Vurgu

Moğolcada vurgu fonemik değildir (yani farklı anlamları ayırt etmekte rol oynamaz) ve bunun tamamen hece yapısına bağlı olduğu düşünülmektedir, ancak vurgu ataması konusuna dair farklı akademik görüşler mevcuttur.[50] Moğolcayı anadil olarak konuşan dilbilimcilerin çoğu, konuştukları lehçe gözetilmeksizin sözcük vurgusunun ilk hecede yer aldığını savunurlar. 1941 ile 1975 yılları arasında, birçok Batılı akademisyen, vurgunun sözcüğün en solundaki ağır heceye atandığını ileri sürdü. 1835 ile 1915 yılları arasında yayımlanan çalışmalardaysa diğer bakış açıları mevcuttu.

Walker (1997)[51], sözcüklerin en sonlarında yer alan heceler haricinde sözcük vurgusunun sözcüğün en sağındaki ağır heceye atandığını ileri sürer:

A'**A**HH	[pai.ˈɢʊɮ. ɮəɢ.təx]	*düzenlenmiş olmak*
HA'**A**H	[xon.ti.ˈru.ɮəŋ]	*ayırmakta* (zarf niteliğinde)
HAA'**A**H	[ʊ.ɮan.paːt^h.ˈrin.xəŋ]	*Ulan Batur sakinleri*
A'**A**A	[ʊːr.ˈt^hai.ɢar]	*kızgınca*
'**A**HA	[ˈʊit^h.ɢər.t^hai]	*üzgün*

- *A = ağır hece; H = hafif hece (bkz: hece ağırlığı)

Bu bağlamda "ağır hece", eklemleme uzunluğunun en az tam bir ünlü kadar uzun olan bir hece olarak tanımlanır; sonuç itibarıyla sözcük başlarında yer alan kısa heceler ihraç edilmektedir. Eğer bir sözcük çift heceli ise ve sözcükteki tek ağır hece sözcüğün sonunda ise, sözcük vurgusu yine bu heceye atanır. Sadece tek bir fonemik sözcük-başı kısa hecenin olduğu durumlarda sözcük vurgusunun bu heceye bile atanması mümkündür:[52]

L**ˈH**	[ɢa.ˈɮʊ]	*kaz* (isim)
ˈLL	[ˈʊnʃ.səŋ]	*okumuş olup*

Son zamanlarda, Moğolca çalışmaları kapsamında toplanmış sesbilimsel verilerin en kapsamlı koleksiyonu, Halha lehçesinin yakın bir akrabası olan Çahar lehçesindeki vurgu ataması hakkında yazılmış kısmî bir rapora uygulanmıştır.[53][54] Rapor, ilk hecenin kısa olduğu iki veya üç heceli sözcüklerde sözcük vurgusunun ikinci hecede yer aldığı sonucunu çıkarttı. Bununla birlikte, sözcüğün ilk hecesi uzun ise, farklı işitimsel parametreler için toplanmış bu verilerin birbiriyle çelişen sonuçlar destekledikleri izlenimi verilmektedir: Yeğinlik verileri ilk hecenin vurgulandığını gösterirken, F0 verileri ikinci hecenin vurgulandığını gösterir.[55]

Alıntı sözcukler ve yeni yapım sözcükleri

Moğolcaya en erken girmiş alıntı kelimeler Eski Türkçe, Sanskrit (çoğunlukla Uygurca üzerinden), Farsça, Arapça, Tibetçe,[56] Tunguzca, ve Çince kökenlidir.[57] Daha sonra Moğolcaya Rusça, İngilizce,[58] ve (ağırlıklı olarak İç Moğolistan'da) Mandarin Çincesi kökenli alıntı kelimeler de girmiştir.[59] Moğol devletine ait dil komisyonları Moğolcaya devamlı olarak yeni terminoloji çevirmektedir,[60] ve *jerönhijlögč* 'cumhurbaşkanı' ("generalizör") ve *šar ajrag* 'bira' ("sarı kımız") gibi yeni kelimeler yaratmıştır. Birçok alıntı çeviri de mevcuttur; ör. Çince "tren" (*huǒchē* 火车, ateş arabası) kelimesinden çevrilmiş Moğolca *galt tereg* 'tren' ('ateşli araba').[61] Çince "esas" (*shízhì* 实质, asıl nitelik) isminden çevrilmiş Moğolca *mön chanar* (esas), Çince "nüfus" (*rénkǒu* 人口, 'insan ağız') kelimesinden çevrilmiş Moğolca *khün am* (nüfus), Çince "mısır" (*yùmǐ* 玉米, 'yeşim pirinci') kelimesinden çevrilmiş Moğolca *erdene shish* (mısır), ve Çince "cumhuriyet" (*gònghéguó* 共和国, kamu işbirlik ulusu) kelimesinden çevrilmiş Moğolca *bügd nairamdakh uls* (cumhuriyet), Moğolcadaki diğer alıntı çevirilerin arasındadır.

- Sanskrit alıntı kelime örnekleri: *shashin* (शशन *sasana*, "din"), *sansar* (सँसार *sansāra*, "uzay"), *avyas* (अभ्यास *abhyasa*, "yetenek"), *buyan* (पुण्य *punya*, "sevap"), *agşin* (क्षण *kšana*, "an"), *tiv* (द्वीप *dvipa*, coğrafî anlamda "kıta"), *garig* (ग्रह *graha*, "gezegen"), *tsadig* (जातक *jātaka*, "öyküler, hikayeler"), *şüleg* (श्लोक *šloka*, "şiirler, satırlar"), *badag* (पदक| *padaka*, edebî anlamda "kıta"), *arşan* (रसायन *rašayana*, "maden suyu, nektar"), *şaştir* (शास्त्र *shastra*, isim olarak "kronik"), *bud* (बुध *budh*, "Merkür"), *sugar* (शुक्र *shukra*, "Venüs"), *barhasvadi* (वृहस्पति *vrihaspati*, "Jüpiter") ve *sançir* (शनि *shani*, "Satürn").
- Farsça alıntı kelime örnekleri: *anar* (*anar*, "ametist"), *arkhi* (*aragh*, "alkol", Arapçadan), *baişin* (*pishiwan*, "bina"), *bars* (*fars*, "kaplan"), *bers* (*farzin*, "satranç veziri"/"dişi kaplan"), *bold* (*pulad*, "çelik"), *bolor* (*bulur*, "kristal"), *gunjid* (*kunjut*, "susam"), *gindan*

(*zindan*, "hapishane"), *dari* (*daru*, "barut"), *duran* (*dur*, "teleskop"), *duranbai* (*durbin*, "teleskop"/"mikroskop"), *devter* (*daftar*, "defter"), *hurmast* (*ohrmazd*, "yüksek tanrı"), *savan* (*savan*, "sabun"), *sandal* (*sandali*, "oturak") ve *tsöm* (*jam*, "bardak").

- Çince alıntı kelime örnekleri: *banz* (板子 bǎnzi, "tahta levha"), *laa* (蜡 là, "mum"), *luuvan* (萝卜 lúobo, *turp*), *khuluu* (葫芦 húlu, "su kabağı"), *denlüü* (灯路 dēnglù, "lamba"), *çiiden* (汽灯 qìdēng, "elektrik lamba"), *biir* (笔儿 bǐ'er, "boya fırçası"), *gambanz* (斩板子 zhǎnbǎnzi, "kesme tahtası"), *chinjuu* (青椒 qīngjiāo, "biber"), *juutsai* (韭菜 jiǔcài, "Allium tuberosum"), *moog* (蘑菇 mógu, "mantar"), *tsuu* (醋 cù, "sirke"), *baitsaa* (白菜 báicài, "Çin lahanası",), *mantuu* (馒头 mántou, "buğulanmış ekmek"), *naimaalmaimaa* (买卖 mǎimài, "ticaret"), *goimon* (挂面 gùamiàn, "erişte"), *dan* (单 dān, "tek"), *gan* (钢 gāng, "çelik"), *lantuu* (榔头 lángtou, "balyoz"), *tsonkh* (窗户 chūanghu, "pencere"), *buuz* (包子 bāozi, "mantı"), *khuuşuur* (火烧儿 hǔoshāo'er, "kızartılmış mantı"), *zutan* (乳脂汤 rǔzhītāng, "kremalı çorba"), *bantan* (粉汤 fěntāng, "un çorbası"), *van* (王 wáng, "kral"), *günj* (公主 gōngzhǔ, "prenses"), *gün* (公 gōng, "dük"), *janjin* (将军 jiāngjūn, "general"), *taigan* (太监 tàijiàn, "hadım"), *pyanz* (片子 piànzi, "disk"), *guanz* (馆子 guǎnzi, "restoran"), *lianhua* (莲花 liánhuā, "lotus"), *khuar* (花儿 huā'er, "çiçek", insan isimlerinde kullanılır), *toor* (桃儿 táo'er, "şeftali"), *intoor* (樱桃儿 yīngtáo'er, "kiraz"), *zeel* (借 jie, "ödünç almak"/"ödünç istemek"), *vandui* (豌豆 wāndòu, "bezelye"), *yanz* (样子 yàngzi, "biçim"/"görünüm"), *şinj* (性质 xìngzhì, "karakter"/"tabiat"), *liir* (梨儿 lí'er, "armut"), *bai* (牌子 páizi, "hedef"), *jin(g)* (斤 jīn, "ağırlık"/"yük"), *bin(g)* (饼 bǐng, "pankek"/"ekmek"), *khuanli* (皇历 huángli, "takvim"), *şaazan* (烧瓷 shāocí, "porselen"), *khantaaz* (砍兜肚 kǎndōudu, "kolsuz fanila"), *püntüüz* (粉条子 fěntiáozi, "patates eriştesi") ve *tsai* (茶 chá, "çay").

20. yüzyılda Moğolcaya günlük hayatla ilgili birçok Rusça alıntı kelime girdi: *doktor* (doktor), *şokolad* (çikolata), *vagon* (tren vagonu), *kalendar* (takvim), *sistem* (sistem), *podvoolk* (tişört, *futbolka* kelimesinden kaynaklanır), ve *maşin* (araba). Sosyopolitik değişikliklerden dolayı, son zamanlarda Moğolcaya daha fazla İngilizce alıntı kelimesi girmeye başlamıştır, ve bu kelimelerin bazıları Moğol devleti tarafından kullanılan resmî terimler hâline gelmiştir: *menejment* (idarecilik, menajerlik), *kompyuter* (bilgisayar), *fail* (dosya), *marketing* (pazarlama), *kredit* (kredi), *onlain* (çevrimiçi), *mesej* (mesaj).

Moğolcada birçok farklı alıntı kelimenin bulunmasına rağmen, bunların kullanımı lehçeye göre değişir. 452 kelimeden oluşan bir Ortak Öz Moğol kelime hazinesine dayanarak farklı Moğol lehçelerini karşılaştırırken, Halha ve Horçin gibi lehçelerde bu kelimelerin %95'e varan bir oranda kullanıldıkları bulunmuştur; bundan farklı olarak, Güney Moğol dilleri bu Öz Moğol kelimeleri %39 ile %77 arası bir oranda kullanırlar.[62]

Alfabe

Худам монгол үсэг			Галиг	
başta	ortada	sonda	Latin	Kiril
ᠠ	ᠠ	ᠠ ᠡ	a	А
ᠡ			e	Э
ᠢ	ᠢ ᠢ	ᠢ	i, yi	И,Й, Ы, Ь
ᠣ	ᠣ	ᠣ	o, u	О, У
ᠥ	ᠥ ᠥ	ᠥ ᠥ	ö, ü	Ө, Ү
ᠨ	ᠨ ᠨ	ᠨ ᠨ	n	Н
	ᠩ	ᠩ	ng	Н, НГ
ᠪ	ᠪ	ᠪ ᠪ	b	Б, В
ᠫ	ᠫ	ᠫ	p	П
ᠬ	ᠬ	ᠬ	q	Х
ᠭ	ᠭ ᠭ	ᠭ ᠭ	γ	Г
ᠺ	ᠺ		k	Х
		ᠺ	g	Г

Kiril Alfabesi		
Kalmık (1941–)	Moğolistan (1941–)	Buryatya (1939–)
Аа	Аа	Аа
Әә		
Бб	Бб	Бб
Вв	Вв	Вв
Гг	Гг	Гг
Һһ		
Дд	Дд	Дд
Ее	Ее	Ее
Ёё	Ёё	Ёё
Жж	Жж	Жж
Җҗ		
Зз	Зз	Зз
Ии	Ии	Ии
Йй	Йй	Йй
Кк	Кк	Кк
Лл	Лл	Лл
Мм	Мм	Мм
Нн	Нн	Нн
Ңң		
Оо	Оо	Оо
Өө	Өө	Өө
Пп	Пп	Пп
Рр	Рр	Рр
Сс	Сс	Сс
Тт	Тт	Тт

				m	М
				l	Л
				s	С
				š	Ш
				t, d	Т, Д
				č	Ч, Ц
				j	Ж, З
				y	-Й, Е*, Ё*, Ю*, Я*
				r	Р
				v	В
				f	Ф
				ķ	К
				(c)	(ц)
				(z)	(з)
				(h)	(г, х)
				(zh)	(-,-)
				(ř)	(-,-)
				(chi)	(-,-)

Уу	Уу	Уу
Үү	Үү	Үү
Фф	Фф	Фф
Хх	Хх	Хх
		Һh
Цц	Цц	Цц
Чч	Чч	Чч
Шш	Шш	Шш
Щщ	Щщ	Щщ
	ъ	ъ
Ыы	Ыы	Ы
ь	ь	ь
Ээ	Ээ	Ээ
Юю	Юю	Юю
Яя	Яя	Яя
38 үсэг	**35 үсэг**	**36 үсэг**

Harfler

(Buryat, Kalmuk, Moğol alfabeleri birlikte değerlendirildiğinde:)

- **Ə**: Moğolcada ayrıca Azerice'de, Tatarca'da, Gagavuzca'da ve Türkmence'de kullanılır. Kısa, kapalı, gırtlaktan gelen ve sert bir E harfidir. Normal E harfine göre daha kısa ve serttir. Ayrıca A ve E arası bir ses olarak öngörülür (**Æ**). Ses ve harf karşılığı olarak Arapça'da ve Almanca'da da bulunur. Türkçede normal e sesinden tam olarak ayırt edilebilmesi günümüzde çok zordur. Azerice'de yoğun olarak kullanılır. İnce bir harf olduğu halde kalın uyumludur. Bu harfi içeren sözcüklerin aslında Büyük Ünlü Uyumuna uymadığı hâlde kulağı tırmalamıyor olması bu nedenledir. Örneğin: *İncä/İncə*. Türkçede Selçuk ismi diğer Türk dillerinde "Sälçuk / Səlcuk" olarak, Akçe sözcüğü ise "Akçä / Akçə" olarak yazılır. **Ə** harfi kimi latin alfabelerinde, özellikle el yazılarında **Əә** biçiminde de kullanılır.
- **Ц**: Türkçede bulunmayan sert bir T harfidir. TS (**ʦ**: **T**+**S**) olarak da seslendirilir. Moğolca'da ve Rusça'da, Slav dillerinde, ayrıca Kiril alfabesini kullanan pek çok dilde Ç harfinin türevi olan bir sestir (Latin **Ţ**). Gagavuzca'da ve diğer Türk dillerinde Slav kökenli kelimelerde yer alır. Ancak öz Moğolca sözcüklerde de sık sık kullanılır. Örneğin: Moğolcadaki *Ţag* sözcüğü (Çağ, "Tsag" okunur), *Ţeţeg* (Çiçek, "Tsetseg" gibi okunur).
- **Ң**: Moğolcada ayrıca Tatarca'da, Türkmence'de kullanılır. (Şekil benzerliği nedeniyle Türkçedeki **Ḩ** harfi ile karıştırılmamalıdır.) Gırtlaktan çıkarılan N ve G karışımı bir sestir (**Ň** veya **Ñ**). Uniform Türk Alfabesi'nde **Ņ** ile gösterilir. Bazen de NG/NĞ olarak öngörülür. Pek çok ağızda N veya Ğ sesine dönüşmüştür. Osmanlıca'daki üç noktalı Kaf-ı Nûni (**ڭ**) harfinin karşılığıdır. Örneğin: İç Anadolu'da, özellikle Sivas yöresinde *Saña, Baña, Deñiz* sözcükleri. Pek çok kaynakta Tengri veya Tengiz olarak yazılan sözcükler aslında *Teñri* ve *Teñiz* şeklinde okunur.
- **X**: Moğolcada ayrıca Tatarca'da Azerice'de ve pek çok dilde yer alan bir harf ve sestir. Boğazdan gelen gırtlaksı bir H sesidir. Normal H sesinden biraz daha sert ve hırıltılıdır. H sesi hiçbir engele takılmadan çıkarken, bu ses boğazın üst kısmında titreşir. Arapçadaki Hı (**خ**) harfidir. Azericenin resmi harflerinden birisidir. İç ve Doğu Anadolu ağızlarında sıklıkla rastlanır. Örneğin: *Baxmax* (Bakmak) fiilinin okunuşu *Baḩmaḩ* şeklindedir ancak kelimenin içindeki h harfleri gırtlaktan ve hırıltılı olarak çıkartılır. *Çaxmax (Çaḩmaḩ; Çakmak), Yanmax (Yanmaḩ; Yanmak)…* Bu sesin Türkçedeki kullanımında çoğu zaman birbirlerine çok yakın kaynaklardan çıkan Arapçadaki Ha (**ح**) harfi ile olan farkı ortadan kalkmıştır.
- **Е**: Türkçede günümüzde kullanılmayan İ-E arasında seslendirilen bir harftir (Latin **Ë**). (Şekil benzerliği nedeniyle Türkçedeki E harfi ile karıştırılmamalıdır, çünkü arada belirsiz de olsa bir ses farklılığı vardır.) Bu ses Rusçada bulunur (Ukraynaca Kiril: **Є**) ve bu dilde sıklıkla kullanılır. Bu harfe İe (Ye) adı verilir ve çevirilerde bu ses değereri ile gösterilir, ancak bu kesinlikle doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü bu harf arda arda gelen İ ve E seslerini ifade etmez. Tamamen İ-E arası farklı bir sestir. Anadolu Türkçesinde ise gerçekte mevcut olan ancak ölü bir ses olduğu bile söylenebilir. Rusçada ise yoğun olarak kullanılan ve açık

olarak işitilen bir harftir. Ancak Türkçedeki gibi kaynaşan harflerin arasında değil, herhangi bir koşula bağlı olmadan ortaya çıkan ve Ruslar tarafından diğer seslerden rahtalıkla ayırt edilebilen belirgin bir sestir. Bu sese Türkçede verilebilecek başka bir örnek ise *El* (organ) ve *Ël* (yurt) sözcüklerinin arasındaki farktır. *Ël* sözcüğü zamanla "İl" biçimine dönüşmüştür. *Türkmenëli, Kırklarëli, Tuncëli...*

Tarih

Moğolcanın en eski metni Yesünke Taşı'dır. MS 1225 yılında Uygur yazısıyla yazılmıştır.[63] Onon-Neçinsk Nehri yakınında granit bir taş üzerine yazılan bu yazı beş satırdan oluşmaktadır. Bu yazılarda Cengiz Han'ın "Yisünge" adlı yeğeninden söz edilmiştir.

Cengiz Han devrinde bizzat Cengiz Han'ın halkının yazıya sahip olmasını sağlamak için Uygur Türklerinden önemli bahşıları başkentine çağırmış ve Moğolca için Uygur Alfabesini uyarlatmıştır.

Yakın zamana kadar Moğolcayı yazmak için Eski Uygur alfabesi kullanılmaktayken günümüzde Moğolca, Moğol diline uyarlanmış bir Kiril alfabesi ile yazılmaktadır. Kadim Siyenpicenin günümüzdeki varisidir.

Ayrıca bakınız

- Türkçe ve Moğolcadaki ortak sözcükler

Özgür Ansiklopedi Vikipedi'nin
Moğolca (mn) sürümü

Dipnotlar

1. ^ "Moğolca" (http://www.ethnologue.com/language/mon). 8 Mart 2016 tarihinde kaynağından arşivlendi (https://web.archive.org/web/20160308095526/https://www.ethnologue.com/language/mon). Erişim tarihi: 11 Temmuz 2014.
2. ^ "While 'Altaic' is repeated in encyclopedias and handbooks most specialists in these languages no longer believe that the three traditional supposed Altaic groups, Turkic, Mongolian and Tungusic, are related." Lyle Campbell & Mauricio J. Mixco, A Glossary of Historical Linguistics (2007, University of Utah Press), pg. 7.
3. ^ "When cognates proved not to be valid, Altaic was abandoned, and the received view now is that Turkic, Mongolian, and Tungusic are unrelated." Johanna Nichols, Linguistic Diversity in Space and Time (1992, Chicago), pg. 4.
4. ^ "Careful examination indicates that the established families, Turkic, Mongolian, and Tungusic, form a linguistic area (called Altaic)...Sufficient criteria have not been given that would justify talking of a genetic relationship here." R.M.W. Dixon, The Rise and Fall of Languages (1997, Cambridge), pg. 32.
5. ^ "...[T]his selection of features does not provide good evidence for common descent" and "we can observe convergence rather than divergence between Turkic and Mongolic languages--a pattern than is easily explainable by borrowing and diffusion rather than common descent", Asya Pereltsvaig, Languages of the World, An Introduction (2012, Cambridge) has a good discussion of the Altaic hypothesis (pp. 211-216).
6. ^ ***a b c*** Janhunen, Juha (29 Kasım 2012). "1". *Mongolian*. John Benjamins Publishing Company. s. 11.
7. ^ Tsung, Linda (27 Ekim 2014). "3". *Language Power and Hierarchy: Multilingual Education in China*. Bloomsbury Academic. s. 59.
8. ^ Tsung, Linda (27 Ekim 2014). "3". *Language Power and Hierarchy: Multilingual Education in China*. Bloomsbury Academic.
9. ^ Iredale, Robyn; Bilik, Naran; Fei, Guo (2 Ağustos 2003). "4". *China's Minorities on the Move: Selected Case Studies* (https://archive.org/details/chinasminorities0000unse). s. 84 (https://archive.org/details/chinasminorities0000unse/page/84).
10. ^ Janhunen, Juha (29 Kasım 2012). "1". *Mongolian*. John Benjamins Publishing Company. s. 16.
11. ^ Otsuka, Hitomi (30 Kasım 2012). "6". *More Morphologies: Contributions to the Festival of Languages, Bremen, 17 Sep to 7 Oct, 2009*. s. 99.
12. ^ Iredale, Robyn (2 Ağustos 2003). "3". *China's Minorities on the Move: Selected Case Studies*. Routledge. ss. 56, 64-67.
13. ^ Janhunen, Juha (29 Kasım 2012). "1". *Mongolian*. John Benjamins Publishing Company. s. 11.Iredale, Robyn; Bilik, Naran; Fei, Guo (2 Ağustos 2003). "3". *China's Minorities on the Move: Selected Case Studies* (https://archive.org/details/chinasminorities0000unse). s. 61 (https://archive.org/details/chinasminorities0000unse/page/61).
14. ^ Shih, Gerry (31 Ağustos 2020). "Chinese authorities face widespread anger in Inner Mongolia after requiring Mandarin-language classes" (https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/chinese-authorities-face-widespread-anger-in-inner-mongolia-after-requiring-mandarin-language-classes/2020/08/31/3ba5a938-eb5b-11ea-bd08-1b10132b458f_story.html). *The Washington Post*. 16 Aralık 2020 tarihinde kaynağından arşivlendi (https://web.archive.org/web/20201216051246/https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/chinese-authorities-face-widespread-anger-in-inner-mongolia-after-requiring-mandarin-language-classes/2020/08/31/3ba5a938-eb5b-11ea-bd08-1b10132b458f_story.html). Erişim tarihi: 1 Eylül 2020.
15. ^ Qin, Amy (31 Ağustos 2020). "Curbs on Mongolian Language Teaching Prompt Large Protests in China" (https://www.nytimes.com/2020/08/31/world/asia/china-protest-mongolian-language-schools.html). *The New York Times*. 1 Eylül 2020 tarihinde kaynağından arşivlendi (https://web.archive.org/web/20200901144947/https://www.nytimes.com/2020/08/31/world/asia/china-protest-mongolian-language-schools.html). Erişim tarihi: 1 Eylül 2020.
16. ^ Feng, Emily (16 Eylül 2020). "Parents Keep Children Home As China Limits Mongolian Language In The Classroom" (https://www.npr.org/2020/09/16/912623822/parents-keep-children-home-as-china-limits-mongolian-language-in-the-classroom). *NPR*. 17 Eylül 2020 tarihinde kaynağından arşivlendi (https://web.archive.org/web/20200917001206/https://www.npr.org/2020/09/16/912623822/parents-keep-children-home-as-china-limits-mongolian-language-in-the-classroom). Erişim tarihi: 17 Eylül 2020.
17. ^ Özellikle Rinčjen 1979, Amaržargal 1988, ve Coloo 1988'ye bakınız; Moğolca sesbilimi hakkında genel bir bibliyografya için Svantesson *et al.* (2005: 218–229)'a bakınız.
18. ^ Halha ile Horçin lehçelerinin biçim-sözdizimi arasında büyük farklılıklar gösteren nadir bir çalışma için Ashimura 2002'ye bakınız.
19. ^ Janhunen 2003d: 189.
20. ^ İki farklı sınıflandırma şeması için Janhunen (ed.) 2003 ve Sečenbayatur *et al.* 2005'e bakınız.

21. ^ Halha lehçesinin tam sınıflandırması için Amaržargal (1988: 24–25)'a bakınız.
22. ^ Sanžeev 1953: 27–61, özellikle 55.
23. ^ Sečenbayatur *et al.* 2005: 167–168.
24. ^ Zhou, Minglang; Sun, Hongkai (11 Nisan 2006). *Language Policy in the People's Republic of China: Theory and Practice Since 1949* (https://books.google.com/books?id=-XDdBgAAQBAJ&q=Language+Policy+in+the+People%E2%80%99s+Republic+of+China+The+Use+and+Development+of+Mongol+and+its+Writing+Systems+in+China&pg=PA288) (İngilizce). Springer Science & Business Media. ISBN 978-1-4020-8039-5.
25. ^ Janhunen (2003) bu dilbilimcilerden biridir.
26. ^ Sečenbayatur *et al.* 2005: 265–266.
27. ^ Sečenbayatur *et al.* (2005: 266) biçimbilimsel kriterlere dayalı olarak Alaşa lehçesini Güney Moğolcanın bir değişkesi olarak sınıflandırırken, Svantesson *et al.* (2005: 148) sesbilimsel kriterlere dayanarak bunu Oyratçanın bir değişkesi olarak sınıflandırırlar. Darhad lehçesinin sınıflandırmasına dair görüşler için Sanžaa & Tujaa (2001: 33–34)'ya bakınız.
28. ^ Sečenbayatur *et al.* 2005: 166–73, 184–195. Ayrıca bakınız: Janhunen 2003d: 180.
29. ^ Örneğin: Svantesson *et al.* 2005: 143, Poppe 1955: 110–115.
30. ^ Svantesson *et al.* 2006: 159–160; [l] sesleri arasındaki farkların sebebi Ana Moğolca için [ɮ] kadar kesin bir sesi yeniden yapılandırmanın imkânsızlık ve Çahar değişkesinin notasyonunda rastlanmış belgisizlik veya külfetsizlik olabilir (Dobu 1983'e göre Çahar sesbirimleri).
31. ^ Örneğin: Horçin lehçesini İç Moğolistanlı bir gramerci *bi tegün-i taniǰei* yani 'Ben onu tanıdım' cümlesini kabul eder fakat ?*Bi öčögedür iregsen* cümlesini reddeder (Chuluu 1998: 140, 165); bunun aksine, Halha lehçesinde ilk cümle "Ben onu tanıdım" anlamını taşımaz ve ikinci cümle dilbilgisi açısından tamamen sorunsuz olarak algılanır.
32. ^ Örneğin, Činggeltei (1959)'ye bakınız. Bu ayrım, farklı lehçe değişkelerini tümleşik dilbilimsel bir sistem olarak ele alınan okul grameri nedeniyle netliğini kaybetmiştir (ör. Činggeltei 1999 [1979]). Dolayısıyla bu kavrayış, Bayančoytu (2002: 306) gibi araştırma çalışmalarında *-sŋ* ekinin nasıl ele alınması gerektiğine dair kararsızlıkta yansıtılır.
33. ^ "Öbür mongyul ayalyu bol dumdadu ulus-un mongyul kelen-ü sayuri ayalyu bolqu büged dumdadu ulus-un mongyul kelen-ü barimǰiy-a abiy-a ni čaqar aman ayalyun-du sayurilaysan bayiday." (Sečenbayatur *et al.* 2005: 85).
34. ^ Janhunen 2003d.
35. ^ Janhunen 2006, ancak Mongghul ile Mangghuer tek bir alt dal olarak ele alınır (Slater 2003) ve Kangjia da eklenmiştir (Siqinchaoketu 1999). Janhunen'in Merkez Moğol dili olarak sınıflandırdığı Khamnigan diline diğer akademisyenlerin çalışmalarında genel olarak değinilmemektedir.
36. ^ For a history of the Altaic theory, see Georg *et al.* 1999. Since then, the major pro-Altaistic publication Starostin *et al.* 2003 has appeared, which got mostly mildly negative to devastating reviews, the most detailed being Vovin 2005.
37. ^ Janhunen, Juha. 2003. *The Mongolic Languages*, p.179. Routledge Language Family Series 5. London: Routledge.
38. ^ *a b c* Janhunen, Juha A. (2012). *Mongolian* (https://books.google.com/books?id=SAlwcg9ioPMC&pg=PA4) (İngilizce). John Benjamins Publishing. s. 3. ISBN 978-90-272-3820-7.
39. ^ Bakınız: Sečenbayatur *et al.* 2005: 249–384.
40. ^ Svantesson *et al.* 2005: 22
41. ^ Sanders, Alan J. K. (14 Ağustos 2015). *Colloquial Mongolian : the complete course for beginners*. s. 13. ISBN 978-1-317-30598-9. OCLC 919495714 (https://www.worldcat.org/oclc/919495714).
42. ^ Svantesson *et al.* 2005: 43–50.
43. ^ Svantesson *et al.* 2005: 46–47, 50–51.
44. ^ Svantesson *et al.* 2005: 1–7, 22–24, 73–75.
45. ^ Svantesson *et al.* 2005: 25–30.
46. ^ Karlsson 2005: 17
47. ^ Svantesson *et al.* 2005: 20–21; bu kaynağa göre, bu sesleri yalnızca bu tür kelimelerde yer aldıkları takdirde sesbirimsel niteliğinde oluyorlar; Svantesson'un analizi, "[−ATR]" (−ÖÇDK) ayarını "yutaksıl" ("pharyngeal"), [+ATR]—to ayarını ise "yutaksıl olmayan" ("nonpharyngeal") şeklinde nitelendirir.
48. ^ Anastasia Mukhanova Karlsson. "Vowels in Mongolian speech: deletions and epenthesis" (http://journals.lub.lu.se/index.php/LWPL/article/viewFile/2341/1916). 9 Ağustos 2014 tarihinde kaynağından arşivlendi (https://web.archive.org/web/20140809194313/http://journals.lub.lu.se/index.php/LWPL/article/viewFile/2341/1916). Erişim tarihi: 26 Temmuz 2014.
49. ^ Svantesson *et al.* 2005: 62–72.
50. ^ Svantesson *et al.* 2005: 95–97
51. ^ Bosson 1964 ile Poppe 1970'ye dayanarak
52. ^ Walker'ın kanıtı, Moğolcayı anadil olarak konuşan tek bir insan kaynağından, Poppe 1970'in belirttiği örnekler, ve Walker'ın James Bosson ile bulunduğu danışmadan kaynaklanır. Walker, vurgunun ses perdesi, ses uzunluğu ve ses yeğinliği tarafından belirlendiğini savunur. Walker'ın analizi Halha lehçesine dayanır. Örneklerde belirtilmiş sesbirimsel analizler, Svantesson *vd.* 2005'in çerçevelerine göre uyarlanmıştır.
53. ^ Harnud [Köke] 2003.
54. ^ Harnud 2003, *Journal of the International Phonetic Association* (2006 Aralık, 36(2): 205-207) akademik dergisinde J. Brown tarafından değerlendirildi.
55. ^ Harnud [Köke] 2003: 44–54, 94–100.
56. ^ Temürčereng 2004: 86–99.
57. ^ Svantesson 2003: 127.
58. ^ Temürčereng 2004: 99–102.
59. ^ Öbür mongyul-un yeke suryayuli 2005: 792–793.
60. ^ Baabar (9 Aralık 2008). "Yum bolgon nertei". *Ödriin sonin*.
61. ^ Öbür mongyul-un yeke suryayuli 2005: 828.
62. ^ Rybatzki 2003a: 385–387
63. ^ Garudi. 2002. Dumdadu üy-e-yin mongyul kelen-ü bütüče-yin kelberi-yin sudulul. Kökeqota: ÖMAKQ (Moğolca)

Kaynakça

- **(Moğolca)** Amaržargal, B. 1988. *BNMAU dah' Mongol helnij nutgijn ajalguuny tol' bichig: halh ajalguu*. Ulan Batur: ŠUA.
- Apatóczky, Ákos Bertalan. 2005. On the problem of the subject markers of the Mongolian language. Wú Xīnyīng, Chén Gānglóng (eds.), Miànxiàng xīn shìjìde ménggǔxué [The Mongolian studies in the new century : review and prospect] içinde. Pekin: Mínzú Chūbǎnshè. 334–343. ISBN 7-105-07208-3.
- **(Moğolca)** Coloo, Ž. 1988. *BNMAU dah' mongol helnij nutgijn ajalguuny tol' bichig: ojrd ajalguu*. Ulan Batur: ŠUA.
- Janhunen, Juha (ed.). 2003. *The Mongolic languages*. Londra: Routledge. 0700711333
- Janhunen, Juha A. 2012: *Mongolian.* (London Oriental and African Language Library, 19.) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. ISSN 1382-3485 (https://www.worldcat.org/issn/1382-3485). ISBN 978-90-272-3820-7
- Karlsson, Anastasia Mukhanova. 2005. Rhythm and intonation in Halh Mongolian. Ph.D. Thesis. Lund: Lund Üniversitesi. Series: Travaux de l'Institut de Linguistique de Lund; 46. Lund: Lund University. ISBN 91-974116-9-8.

- **(Moğolca)** Öbür mongyul-un yeke suryayuli. 2005 [1964]. *Odu üy-e-yin mongyul kele*. Kökeqota: ÖMAKQ. 7-204-07631-1.
- **(Moğolca)** Rinçen, Byambın (ed.). 1979. *Mongol ard ulsyn ugsaatny sudlal helnij šinžlelijn atlas*. Ulan Batur: ŠUA.
- Rybatzki, Volker. 2003a. Intra-Mongolic Taxonomy. Janhunen 2003 içinde: 364–390.
- **(Rusça)** Sanžeev, G. D. 1953. *Sravnitel'naja grammatika mongol'skih jazykov*. Moskova: Akademija Nauk USSR.
- **(Moğolca)** Sečenbayatur, Qasgerel, Tuyay-a [Туяа], Bu. Jirannige, Wu Yingzhe, Činggeltei. 2005. *Mongyul kelen-ü nutuy-un ayalyun-u sinǰilel-ün uduridqal* [Moğolcanın bölgesel lehçeleri hakkında bir rehber]. Kökeqota: ÖMAKQ. 7-204-07621-4.
- Svantesson, Jan-Olof. 2003. Khalkha. Janhunen 2003 içinde: 154–176.
- Svantesson, Jan-Olof, Anna Tsendina, Anastasia Karlsson, Vivan Franzén. 2005. *The Phonology of Mongolian*. New York: Oxford University Press. 0-19-926017-6.
- **(Moğolca)** Temürcereng, J̌. 2004. Mongyul kelen-ü üge-yin sang-un sudulul. Kökeqota: ÖMASKKQ. 7-5311-5893-0.

G · T · D (https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=%C5%9Eablon:%C3%87in%27deki_diller&action=edit)

Çin'de konuşulan diller

Resmi (ulusal)		Standart Mandarin
Resmi (bölgesel)	**Bölge seviyesinde**	İngilizce[HK] · Kantonca[HK/MC] · Moğolca[NM] · Portekizce[MC] · Tibetçe[XZ] · Uygurca[XJ] · Zhuangca[GX]
	İl seviyesinde	Bai · Buyeice · Hani · Hmong · Kam (Dong) · Kazakça · Kırgızca · Korece · Lisuca · Qiang · Tai Lü · Tai Nüa · Tujia · Yi · Zaiwa · Zhuangca
Çin Dilleri		Gan · Hakka · Huizhou · Jin · Min · Pinghua · Wu · Xiang · Yue
Bölge veya il seviyesinde resmiyeti olmayan diğer azınlık dilleri		Amdo Tibetçesi · Baima · Bonan · Bunu · Buryatça · Choni · Derung · Doğu Yugurca · Donşianca · Evenkice · Eynuca · Fuyü Gırgıs · Gelao · Hani · Hlai · İli Türkçesi · Jiamao · Kalmukça · Khams Tibetçesi · Khmu · Lakkia · Lop · Mançuca · Maonan · Mien · Monguor · Nanay · Naşi · Nusu · Oroçence · Oyratça · Özbekçe · Pa-Hng · Pumi · Rusça · Salarca · Sarıkolca · Sarı Uygurca (Batı Yugurca) · She · Sui · Tai Dam · Tatarca · Tuvaca · Vaca · Vahanca · Vietnamca
Kreol/karma diller		E · Hezhou · Kök Monçakça · Lingling · Makao Kreyolu · Maojia · Sanqiao · Tangwang · Wutun
İşaret dilleri		Çin İşaret Dili (Hong Kong İşaret Dili[HK/MC]) · Tibet İşaret Dili[XZ]
Nesli tükenmiş diller		Ba-Şu · Hitay · Sakaca · Tohar

GX = Guangksi · HK = Hong Kong · MC = Makao · NM = İç Moğolistan · XJ = Sincan · XZ = Tibet

Otorite kontrolü	BNE: XX529806 (http://catalogo.bne.es/uhtbin/authoritybrowse.cgi?action=display&authority_id=XX529806) · BNF: cb11977332f (https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb11977332f) (data) (https://data.bnf.fr/ark:/12148/cb11977332f) · GND: 4114622-0 (https://d-nb.info/gnd/4114622-0) · LCCN: sh85086824 (https://id.loc.gov/authorities/subjects/sh85086824) · LNB: 000048665 (https://kopkatalogs.lv/F?func=direct&local_base=lnc10&doc_number=000048665&P_CON_LNG=ENG) · NKC: ph122968 (https://aleph.nkp.cz/F/?func=find-c&local_base=aut&ccl_term=ica=ph122968&CON_LNG=ENG)